

«Πέραν του οιδιπόδειου συμπλέγματος» : Ποιος Πατέρας;

Υπάρχει μέσα στην ψυχαναλυτική θεωρία μία κίνηση που ξεκινά από τον πατέρα, από μια κάποια ιδέα για τον πατέρα και την λειτουργία του και καταλήγει σε αυτό που ο Λακάν με κάποια δόση ειρωνείας και πρόκλησης ονόμασε πατρ-εκδοχή (ή πάτρο-στροφή καθώς «*père-version*» στα γαλλικά είναι ομόηχο με την «διαστροφή») Αυτή η πορεία θυμίζει αυτήν την άλλη που ίσως και να την καθορίζει, που ξεκινά από το σύμπτωμα και καταλήγει στο συνθώμα. Αλλά η πατρ-εκδοχή όπως και το συνθώμα δεν διαφωτίζονται και δεν αποκτούν την πραγματική τους σημασία παρά σε σχέση με το «Πέραν του οιδιπόδειου συμπλέγματος», δηλαδή μια διερώτηση και ακόμη περισσότερο μία αμφισβήτηση του γεγονότος ότι στον Φρουντ η κλινική των νευρώσεων συγχέεται με μια κλινική του Οιδίποδα και η κλινική του Οιδίποδα συγχέεται με μια κλινική της πατρικής λειτουργίας και των αστοχιών της. Στο Σεμινάριό του του 1957-58, *Τα μορφώματα του ασυνείδητου*, ο Λακάν χτίζει μία εξαιρετικά συγκεκριμένη προβληματική της πρώτης του προοπτικής. Μπορούμε να την συνοψίσουμε σε τρία σημεία:

- Αν ακολουθήσουμε τον Φρουντ, αυτόν που ανακάλυψε το ασυνείδητο «*αυτό που αποκαλύπτει το ασυνείδητο είναι αρχικά και πάνω απ'όλα το οιδιπόδειο σύμπλεγμα*»[\[1\]](#)
- Αλλά, « *δεν υπάρχει το ερώτημα του Οιδίποδα αν δεν υπάρχει ο πατέρας και αντίστροφα το να μιλάς για το Οιδίποδα, ισοδυναμεί με το να εισάγεις ως ουσιαστική την λειτουργία του πατέρα*» [\[2\]](#)
- Τέλος το οιδιπόδειο σύμπλεγμα έχει την ιδιαιτερότητα να είναι συζευκτικά ένα γεγονός της δομής και ένα γεγονός ιστορικό. Προσεγγίζοντάς το από την ιστορική του εκδοχή, ο Λακάν υπογραμμίζει ότι το οιδιπόδειο γυρίζει γύρω από «*τρεις πόλους, – Ο Οιδίποδας σε σχέση με το Υπερεγώ, σε σχέση με την πραγματικότητα, σε σχέση με το ιδεώδες του Εγώ. Το ιδεώδες του εγώ στον βαθμό που η φυλετικοποίηση ως επωμισμένη γίνεται στοιχείο του ιδεώδους του εγώ. Η πραγματικότητα, στον βαθμό που πρόκειται για σχέσεις του Οιδίποδα με ασθένειες που επιφέρουν μία αναστάτωση της σχέσης με την πραγματικότητα, διαστροφή και ψύχωση*» [\[3\]](#)

Σε αυτές τις προσεγγίσεις θα προσθέσω δύο παρατηρήσεις:

1. Το ουσιώδες αυτού που ονομάζουμε κοινώς φροϋδική κλινική (*grosso modo* οι πέντε μεγάλες περιπτώσεις του Φρόντ[\[4\]](#), στις οποίες θα έπρεπε να προσθέσουμε *a minima* «την νεαρή ομοφυλόφιλη»[\[5\]](#) και την «περίπτωση Heitzmann» [\[6\]](#)) έχει να κάνει με τρόπο αρνητικό ή θετικό με την προβληματική

αν όχι του Οιδίποδα, τουλάχιστον με αυτή του πατέρα. Αρκεί εδώ να θυμηθούμε ότι ακόμη και η παράνοια του Schreber προσεγγίζεται από τον Φρόυντ στην βάση αυτού που ονομάζει «πατρικό σύμπλεγμα» και ότι ο Λακάν βασίστηκε στη περίπτωση του ανθρώπου με τους λύκους και την φροϋδική κατασκευή της περίπτωσης του Schreber για να εισάγει την διάκλειση του ονόματος-του-πατέρα[7], και στην συνέχεια αυτού που οδηγεί στην αποτυχία : την πατρική μεταφορά.

2. Όχι μόνο ο Φρόυντ έχτισε την διδασκαλεία του πάνω στην νεύρωση και την οιδιπόδεια δομή της, αλλά θεωρούσε ότι θεμελιακά, ως πρακτική, είναι ουσιαστικά μία αγωγή των νευρώσεων

Αν νεύρωση, Οιδίποδας, πατέρας και ψυχανάλυση είναι τόσο στενά συνδεδεμένες, διαφαίνεται τότε ότι το να μιλάς για ένα πέραν του οιδιπόδείου συμπλέγματος – αν το πέραν του οιδιπόδείου συμπλέγματος δεν εννοείται με τρόπο τετριμμένο και γενετικό, σαν αυτό ακολουθεί που έπεται της οιδιπόδειας στιγμής – αυτό μπορεί να βρίθκει ανύποπτων μετατοπίσεων, διερωτήσεων, αντιστροφών και ανατροπών.

Η ιδέα που επιθυμώ να προτείνω με την παρούσα παρέμβαση θα μπορούσε να διατυπωθεί ως εξής : το πέραν του οιδιπόδείου συμπλέγματος, έκφραση που συμπτύσσει από τόσο την συνεισφορά όσο και την θέση της λακανικού προσανατολισμού στην ψυχαναλυτική τοπογραφία, και ιδιαίτερα σε σχέση με το ιδρυτικό έργο του Φρόυντ, δεν μπορεί να μη έχει επιπτώσεις πάνω στην έννοια της λειτουργία του πατέρα για και μέσα στην ψυχανάλυση. Μαζί με μία τριπλή έγνοια :

- Να καταδείξουμε τον κεντρικό και όχι περιστασιακό η ενδεχόμενο χαρακτήρα αυτής της προβληματικής από τα «οικογενειακά συμπλέγματα» [8] ως το «Συνθώμα» [9]
- Να βάλουμε σε μια σειρά τις κατηγορίες τα θέματα και τα προβλήματα-κλινικά, θεωρητικά η ηθικά - μέσω των οποίων επιτελείτε αυτό το «πέραν» (του Οιδίποδα, του πατέρα, του Φρόυντ)
- Να αναδείξουμε κάποιες φιγούρες, επιπτώσεις και διακυβεύματα αυτού του «πέραν του Οιδίποδα»

I

Ας ξεκινήσουμε από αυτό: Το ζήτημα του οιδιπόδείου συμπλέγματος, και άρα του πατέρα, είναι μάλλον το πιο κατάλληλο μοτίβο για να παρακολουθήσουμε την πρόοδο της επεξεργασίας του Λακάν στην σχέση του με τον Φρόυντ. Κανείς δεν αγνοεί τώρα πια ότι αυτή η σχέση με τον Φρόυντ, ο ίδιος ο Λακάν την τοποθέτησε κάτω από τον αστερισμό της αρνητικής

μεταβίβασης, δηλαδή μίας απόσυρσης την υπόθεσης γνώσης. Ωστόσο, δεν είναι κάτι που έτυχε ευρείας πρόσληψης, εξαιτίας ίσως της επιβράδυνσης της «επιστροφής στον Φρόνυτ», η οποία, για πολλούς συνέδεσε τελειωτικά τον Λακάν με την θέση του ιδιοφυούς αναγνώστη και σχολιαστή του Φρόνυτ. Όμως, είναι αδιαμφισβήτητα αυτή η αρνητική μεταβίβαση που του επέτρεψε να *διαβάσει* τον Φρόνυτ και να γίνει ο πρώτος πραγματικός μεταφρουδικός.

Δεν θα ήταν δίχως χρησιμότητα να θυμίσουμε εδώ ότι η συνάντηση του Λακάν με τον Φρόνυτ έλαβε χώρα γύρω από την έννοια του Υπερεγώ, Κατηγορία που του είχε φανεί όχι μόνο χρήσιμη αλλά και αναγκαία για να εξηγήσει αυτό που είχε προτείνει να ονομαστεί ως *παράνοια αυτοτιμωρίας* – στην πραγματικότητα μια ερωτομανία-, η *Αγαπητή* της διατριβής του.

Το ενδιαφέρον του Λακάν για την φροϋδική διδασκαλία περνά από την πρώτη στιγμή μέσα από μία έννοια, μία βαθμίδα που είναι στενά συνδεδεμένη με την πατρική λειτουργία, στον βαθμό που στον Φρόνυτ το Υπερεγώ είναι ο κληρονόμος του οιδιπόδειου συμπλέγματος. Με την διαφορά, όμως, ότι επρόκειτο για μια περίπτωση παρανοϊκής ψύχωσης, μέσα στην οποία – αλλά αυτό Λακάν θα το ανακαλύψει πολύ αργότερα – το σημαίνουν της πατρικής λειτουργίας είναι διακεκλεισμένο (αποκλεισμένο).

Το γεγονός παραμένει ότι αμέσως μετά την διατριβή του και από την πρώτη μεγάλη του εργασία που ακολούθησε την θορυβώδη είσοδό του στο ψυχαναλυτικό κίνημα με το «Στάδιο του καθρέπτη», δηλαδή «Τα οικογενειακά συμπλέγματα στην διαμόρφωση του ατόμου», η διερώτηση που ξεκινά με το φροϋδικό έργο διαπλέκεται γύρω από το οιδιπόδειο σύμπλεγμα. Ακόμη καλύτερα γύρω από το *σύμπλεγμα* και γύρω από το *Οιδίποδα*.

Όχι μόνο ο Λακάν επεξεργάζεται εκ νέου τη έννοια του συμπλέγματος – μέχρι σημείου να την καθιστά ένα προάγγελο της δομής – αλλά το προεκτείνει πέρα από το Οιδίποδα εισάγοντας δύο φιγούρες που δεν τις βρίσκουμε στον Φρόνυτ και στους μαθητές του: το «σύμπλεγμα του απογαλακτισμού» και το «σύμπλεγμα της παρείσφρησης».

Με τον ορισμό που δίνει στο σύμπλεγμα^[10], και με τον τονισμό που δίνει στον πολιτισμικό – δηλαδή, συμβολικό – προσδιορισμό του, ο Λακάν επιδεικνύει την τάση μεταξύ συμπλέγματος και ενστίκτου (ενόρμησης) και, ήδη, διαφοροποιεί από τον Φρόνυτ : «(...) *είναι* γι αυτό που, αποπέμποντας το στήριγμα που ο επινοητής του συμπλέγματος πίστευε ότι έπρεπε να αναζητηθεί μέσα στην κλασσική έννοια του ενστίκτου, πιστεύουμε ότι, με μία θεωρητική αναστροφή, είναι το ένστικτο που θα μπορούσαμε τώρα να δια φωτίσουμε μέσα από την αναφορά του στο σύμπλεγμα» ^[11].

Όσο για τον ίδιο τον Οιδίποδα, τον υποβάλει σε μια κριτική στηριζόμενη κατά κύριο λόγο στις εργασίες των κοινωνιολόγων και των εθνολόγων. Κάτι που τον οδηγεί, αυτόματα, στο να αναγγέλλει τον πολιτισμικά και ιστορικά προσδιορισμένο χαρακτήρα ορισμένων φροϋδικών θέσεων.

Λίγες γραμμές αρκούν για να επιβεβαιώσουν το ανατρεπτικό πνεύμα με το οποίο ο Λακάν προσεγγίζει το οιδιπόδειο σύμπλεγμα: « *Είναι ανακαλύπτοντας μέσα από την ανάλυση των νευρώσεων τα οιδιπόδεια γεγονότα που ο Φρόνυτ αποκάλυψε την έννοια του συμπλέγματος. Το σύμπλεγμα του Οιδίποδα, εκτεθειμένο, δεδομένου του αριθμού των ψυχικών σχέσεων που αφορά,*

σε περισσότερο από ένα σημεία του οικοδομήματος, επιβάλλεται εδώ – και στην μελέτη μας, καθότι ορίζει ειδικότερα τις ψυχικές σχέσεις μέσα στην ανθρώπινη οικογένεια και υποτάσσει σε αυτό όλες τις κοινωνικές παραλλαγές της οικογένειας. Η μεθοδική τάξη που προτείνουμε εδώ, τόσο στην θεώρηση των πνευματικών δομών και των κοινωνικών δεδομένων, θα οδηγήσει σε μια αναθεώρηση του συμπλέγματος που θα επιτρέψει να τοποθετήσουμε μέσα στην ιστορία της πατερναλιστικής οικογένειας και να διαφωτίσουμε περεταίρω την σύγχρονη νεύρωση.» [12]

Αυτή η αναθεώρηση περιλαμβάνει τρεις πλευρές: 1) Ο τονισμός που δίνεται στον ναρκισσισμό, 2) η υπογραφή του κοινωνικο -ιστορικού και κοινωνικο-πολιτισμικού προσδιορισμού του Οιδίποδα ως εξαρτημένο από την «πατερναλιστική οικογένεια», 3) η διάγνωση της «κοινωνικής παρακμής της *imago* του πατέρα» ως θεμέλιο της μεγάλης σύγχρονης νεύρωσης [13].

Αλλά ο Λακάν, ας το υπογραμμίσουμε, διαφοροποιεί από τους νοσταλγικούς της εξουσίας και της πατριαρχικής τάξης : «Δεν είμαστε, γράφει από αυτούς που στεναχωριούνται από την υποτιθέμενη χαλάρωση του οικογενειακού δεσμού. Δεν σημαίνει κάτι το γεγονός ότι η οικογένεια ανάχθηκε στην βιολογική της ομαδοποίηση στο μέτρο που αφομοίωνε τα πιο υψηλές πολιτισμικές προόδους? Αλλά ένας μεγάλος αριθμός ψυχολογικών επιπτώσεων μας φαίνεται ότι έχουν να κάνουν με μία κοινωνική παρακμή της πατρικής *imago*. Παρακμή που προσδιορίστηκε από την επιστροφή στο άτομο ακραίων επιπτώσεων της κοινωνικής προόδου, παρακμή που αποτυπώνεται κυρίως στις μέρες μας στις κοινωνικές ομάδες που δοκιμάζονται κατά το πλείστο από αυτές τις επιπτώσεις: οικονομική συγκέντρωση, πολιτικές καταστροφές. Το γεγονός δεν διατυπώθηκε από τον ηγέτη ενός απολυταρχικού κράτους ως επιχείρημα ενάντια στην παραδοσιακή διαπαιδαγώγηση? Παρακμή περισσότερο στενά συνδεδεμένη με την διαλεκτική της συζυγικής οικογένειας, αφού επιτελείται από την σχετική αύξηση, ιδιαίτερα αισθητή για παράδειγμα στην αμερικανική ζωή, των γαμήλιων απαιτήσεων.

Όποιο και είναι το μέλλον της, αυτή η παρακμή συνιστά μια ψυχολογική κρίση. Ίσως είναι σε αυτή την κρίση που θα πρέπει να αποδώσουμε την εμφάνιση της ίδιας της ψυχανάλυσης. Το εξαίσιο τυχαίο της μεγαλοφυΐας δεν εξηγεί από μόνο του ότι ήταν στην Βιέννη – (...)–όπου ένας γιός της εβραϊκής πατριαρχίας φαντάστηκε το οιδιπόδειο σύμπλεγμα. Όπως και να 'χει, είναι οι κυρίαρχες δομές της νεύρωσης στα τέλη του περασμένου αιώνα που αποκάλυψαν ότι είναι άμεσα εξαρτώμενες με τις συνθήκες της οικογένειας.

(...) Η εμπειρία μας μας οδηγεί στο να υποδείξουμε σε αυτήν τον αρχικό προσδιορισμό στην προσωπικότητα του πατέρα, πάντα ανεπαρκή κατά κάποιον τρόπο, απούσα, ταπεινωμένη, διχασμένη η επίπλαστη. Είναι αυτή η ανεπάρκεια που, σύμφωνα με την σύλληψή μας του Οιδίποδα, έρχεται να στερέψει την ενστικτώδη ορμή όπως και να αλλοιώσει την διαλεκτική των μετουσιώσεων. Θανάσιμες νονές εγκατεστημένες στο λίκνο του νευρωσικού, η αδυναμία και η ουτοπία φυλακίζουν την φιλοδοξία, είτε πνίγει σε αυτόν τις δημιουργίες που περιμένει ο κόσμος, είτε, μέσα στο αντικείμενο της εξέγερσής του παραγνώνει την ίδια του την πορεία.» [14]

Ας επανέλθουμε τώρα στο corpus των κειμένων που ο Λακάν αναγνωρίζει ως την καθαυτή διδασκαλία του. Αυτή η διδασκαλία μπορεί να φανεί εναρμονισμένη με την φροϋδική ψυχανάλυση στον βαθμό που στηρίζεται στο ασυνείδητο – δομημένο όπως μία γλώσσα – και στο οιδιπόδειο σύμπλεγμα, άρα στον πατέρα. Ωστόσο δεν συμβαίνει καθόλου κάτι τέτοιο! Την ίδια στιγμή που ο Λακάν εμφανιζόταν περισσότερο φροϋδικός, που η εργασία του σεμιναρίου του γινόταν υπό την επιγραφή της «επιστροφής στον Φρόντ», που το ουσιώδες της διδασκαλίας του συνίστατο σε ένα σχολιασμό των Φροϋδικών κειμένων, κριτικάρει τον Οιδίποδα, τον τροποποιεί και τον υποκαθιστά με την πατρική μεταφορά[15]. Και σε αντίθεση με αυτό που θα μπορούσαμε να πιστέψουμε, αυτή η κριτική δεν είναι μόνο θεωρητική. Έχει να κάνει ουσιαστικά με την πρακτική και τις κλινικές αντιλήψεις του Φρόντ.

Οι αναφορές είναι τόσο πολυάριθμες, οι οπτικές γωνίες τόσο ποικίλες που δεν μπορώ στα πλαίσια αυτής της εργασίας να προτείνω παρά κάποιες σύντομες παρατηρήσεις που μου φαίνονται ουσιώδεις

1. Η πρώτη σημαντική αναφορά μου φαίνεται ότι είναι αυτή του σεμιναρίου 1, *Τα τεχνικά γραπτά του Φρόντ*[16]. Πρόκειται εδώ, παρεμπιπτόντως, λιγότερο για μία κριτική του Οιδίποδα και περισσότεροι για μία εστίαση, στην προέκταση αυτού που ο Λακάν υποστήριζε στα «Οικογενειακά συμπλέγματα...» αναφορικά με την σχέση μεταξύ οιδιπόδειου συμπλέγματος συμβολικού και πολιτισμού. Με την ευκαιρία της ανάπτυξης που κάνει της έννοιας του Υπερεγώ – Έννοια «του νόμου ως μη κατανημένου» - ο Λακάν έρχεται επεξηγήσει τον λόγο του με την περίπτωση ενός ασθενή του με μουσουλμανική καταγωγή. Δεν είναι αναγκαίο να ξαναπιάσουμε εδώ την περίπτωση, παρά μόνο την άρθρωση του οιδιπόδειου συμπλέγματος στην οποία οδηγείτε ο Λακάν αναφερόμενος σε αυτήν, όπως και τα διδάγματα που εξάγει για την ψυχαναλυτική εμπειρία.

«Το σύμπλεγμα του Οιδίποδα, λέει, είναι τόσο ουσιώδες στην ίδια την διάσταση της ψυχαναλυτικής εμπειρίας, που η πρωτοκαθεδρία του εμφανίζεται από την αρχή του έργου του Φρόντ και παραμένει μέχρι το τέλος του. Είναι διότι το σύμπλεγμα του Οιδίποδα κατέχει μία προνομιακή θέση, στην παρούσα φάση της κουλτούρα μας, μέσα στον δυτικό πολιτισμό. Υπαινίχθηκα πριν από λίγο την διαίρεση σε πολλά επίπεδα της τάξεως του νόμου στην δική μας πολιτισμική περιοχή. Ο θεός κι αν ξέρει ότι το πολυάριθμο των επιπέδων δεν είναι αυτό κάνει την ζωή του ατόμου εύκολη, διότι δίχως σταματημό διαμάχες τα εναντιώνουν. Καθώς προοδευτικά οι γλώσσες σε έναν πολιτισμό περιπλέκονται, η σύνδεσή του με τις πιο αρχέγονες μορφές του νόμου ανάγεται σε αυτό το ουσιαστικό σημείο – είναι κατά γράμμα η φροϋδική θεωρία – που είναι το οιδιπόδειο σύμπλεγμα. Είναι αυτό που αντηχεί στην ατομική ζωή, από την βαθμίδα του νόμου, όπως το βλέπουμε μέσα στις νευρώσεις. Είναι το σημείο τομής το πιο σταθερό, αυτό που απαιτείται κατ' ελάχιστο.

Αυτό δεν σημαίνει ότι είναι το μόνο και ότι θα ξεφεύγαμε από το πεδίο της ψυχανάλυσης αν αναφερόμασταν στο σύνολο του συμβολικού κόσμου του υποκειμένου(...).(…) Το Γεγονός ότι η δομή του οιδιπόδειου συμπλέγματος απαιτείται πάντα δεν μας απαλλάσσει ωστόσο από το να

αντιληφτούμε ότι και άλλες δομές του ίδιας στάθμης, του επιπέδου του νόμου, μπορούν να παίζουν σε μια συγκεκριμένη περίπτωση ένα ρόλο εξίσου αποφασιστικό.»

2. Η δεύτερη αναφορά που θα ήθελα να επικαλεστώ είναι σχετική με τις δύο μεγάλες επανεπεξεργασίες από τον Λακάν της περίπτωσης του Φρόντ της «νεαρής ομοφυλόφιλης» Από το 1957, «στις φροϋδικές δομές της σχέσης αντικειμένου» [17] ο Λακάν θέλησε να δείξει ως προς τι και γιατί απέτυχε την ανάλυση της *Sidonie Csillag*. Κάποια χρόνια αργότερα, ξαναπιάνει την περίπτωση σε νέα βάση στο σεμινάριο «Η αγωνία» [18], και συγκεκριμένα στις συναντήσεις των 16 και 23 Ιανουαρίου του 1963 δηλαδή τις εβδομάδες που ακολουθούν την επινόηση και την εισαγωγή του αντικειμένου α. Το διακύβευμα αυτής την επανεπεξεργασίας είναι το ακόλουθο: Είναι η περίπτωση του Φρόντ που διαλέγει ο Λακάν για να δώσει στο ακροατήριό του μια ιδέα για την νέα σύλληψη της μεταβίβασης και του χειρισμού της όπως προκύπτει από την επινόηση του αντικειμένου α.

Θα έλεγα ότι σε αντίθεση με τον Φρόντ που προσανατολίζεται στο ασυνείδητο σχεδόν αποκλειστικά ξεκινώντας από το οιδιπόδειο σύμπλεγμα, και που για αυτόν τον λόγο, μεταξύ άλλων, δεν τελεί στην μεταβίβαση παρά από την θέση του πατέρα, ο Λακάν εισάγει τον χειρισμό του μερικού αντικειμένου, του αντικειμένου α μέσα στην αποχωριστική του λειτουργία. Συμπυκνώνοντας ακραία μπορούμε να πούμε ότι ο Φρόντ αφήνει, «αφήνει να πέσει» την νεαρά – στην πραγματικότητα την απευθύνει σε μια συνάδελφο που είναι σε εποπτεία μαζί του – γιατί αρνείται στον εαυτό του να τον αφήσει εκείνη. Όντως, αν είχε πάρει την οδό που υποδεικνύει ο Λακάν ο Φρόντ θα είχε επιτρέψει ίσως την δυνατότητα ώστε η *Sidonie Csillag* να αφήσει αυτόν, τον Φρόντ, αλλά αυτόν ως στήριγμα η ως φορέα ενός βλέμματος η ακόμη ως βλέμμα. Και ίσως θα έπρεπε τότε, για να φτάσει στην καταληκτική στιγμή της ανάλυσής της να συνειδητοποιήσει σε ποιο σημείο αυτό το βλέμμα ήταν της τάξεως αυτού του αποχωρίσιμου αντικειμένου που είναι το περίττωμα.

Ένα από τα οφέλη αυτής την επανεπεξεργασίας, από τον Λακάν αυτής της περίπτωσης, είναι ότι αποδεικνύει ότι το όριο της ανάλυσης με τον Φρόντ δεν είναι τίποτε άλλο σε τελευταία ανάλυση παρά η θέση του Φρόντ ως πατέρα της ψυχανάλυσης. Στο σεμινάριό του πάνω στην *Αγωνία* το 1963 ο Λακάν ρίχνει νέο φώς σε αυτήν την θέση : δεν είναι άλλη παρά αυτή του υπνωτιστή, αυτή όπου κείται το μερικό αντικείμενο σημαδεμένο με την φαλλική αξία. Εξ άλλου ο Λακάν θα επαναλάβει αυτή την μεταφορά της ύπνωσης στο τέλος του σεμιναρίου XI για να σημειώσει ξεκάθαρα αυτό που διαφοροποιεί την ύπνωση από την ανάλυση έτσι όπως αυτός την συλλαμβάνει : «*Το να ορίζεις την ύπνωση με την σύγχυση σε ένα σημείο του ιδεώδους σημαίνοντος όπου εντοπίζεται το υποκείμενο σε σχέση με το α. είναι η δομικός ορισμός ο πιο βέβαιος που έχει ποτέ προταθεί. Αλλά, ποιος δεν γνωρίζει ότι είναι στην διάκρισή της με την ύπνωση που η ανάλυση εγκαθιδρύθηκε? Διοτι το θεμελιώδες ελατήριο της αναλυτικής διαδικασίας είναι η διατήρηση της απόστασης μεταξύ του I (ιδεώδους) και του α.*» [19]

3. Η Τρίτη κριτική που θεμελιώνεται στην κλινική στηρίζεται στο φροϋδικό παράδειγμα της υστερίας: η περίπτωση Ντόρα. Αλλά δεν πρόκειται ούτε για την Ντόρα της «*Παρέμβασης πάνω στην μεταβίβαση*»(1951)[20], ούτε αυτήν της «*Σχέσης αντικειμένου*. Η επανεπεξεργασία

της Ντόρα που χρησιμοποιείται για την κριτική και την αποδόμηση του οιδιπόδειου συμπλέγματος είναι αυτή που ξεδιπλώνεται «στο ανάποδο της ψυχανάλυσης».

Κριτική και αποδόμηση, στην περίπτωση αυτή δεν είναι παρά ευφημισμοί, τόσο το εγχείρημα μοιάζει περισσότερο με κατεδάφιση. Ας κρίνουμε: «και γιατί ο Φρόντ λάθεψε σε τέτοιο σημείο? – αφού αν εμπιστευτούμε την ανάλυση που έκανα σήμερα, δεν είχε παρά να δρέψει αυτό που του πρόσφεραν στο χέρι? Γιατί υποκαθιστά στην γνώση που συνέλλεξε από τις Χρυσόστομες Anna, Emmie, Dora, αυτόν τον μύθο, το οιδιπόδειο σύμπλεγμα? Ο Οιδίποδας παίζει τον ρόλο της γνώσης με αξίωση αλήθειας, δηλαδή της γνώσης που τοποθετείτε στο διάγραμμα του λόγου του αναλυτή στη θέση αυτού που ονόμασα πριν από λίγο ως την τοποθεσία της αλήθειας.

Αν όλη η αναλυτική ερμηνεία δεσμεύτηκε από την μεριά της παροχής ή της μη παροχής, της απάντησης ή της μη απάντησης στο αίτημα, εν συντομία, προς μία αποφυγή ολοένα αυξανόμενη προς το αίτημα, αυτού που είναι η διαλεκτική της επιθυμίας, το μεταωνυμικό γλίστρημα, όταν πρόκειται να διασφαλιστεί το σταθερό αντικείμενο, είναι πιθανά εξ αιτίας του απολύτως μη χρησιμοποιήσιμου χαρακτήρα του οιδιπόδειου συμπλέγματος. Είναι παράξενο που αυτό δεν κατέστη φανερό πιο γρήγορα» [\[21\]](#)

Αλλά το οιδιπόδειο σύμπλεγμα στον βαθμό που έχει ως κεντρικό τελεστή τον πατέρα, είναι επίσης, στα μάτια του Λακάν, αυτό που κάνει την ουσία του θρησκευτικού. Έτσι, εκπλήσσεται από το γεγονός ότι ο Φρόντ μπόρεσε να σκεφτεί ότι χειραφέτησε την ψυχανάλυση από την θρησκεία. Όχι μόνο δεν χειραφέτησε την ψυχανάλυση από την θρησκεία παρά έβαλε τον ίδιο τον πυρήνα του θρησκευτικού στην καρδιά της: « (...) Αυτό που ο Φρόντ διασώζει, στην πράξη αν όχι από πρόθεση, είναι ακριβώς αυτό που καταδεικνύει ως το πιο ουσιαστικό μέσα στην θρησκεία – δηλαδή την ιδέα ενός πατέρα όλο-αγάπη. Και είναι ακριβώς αυτό που καταδεικνύει η πρώτη μορφή της ταύτισης μεταξύ των τριών που απομονώνει στο άρθρο που ανέφερα πριν από λίγο – ο πατέρας αγάπη, αυτό που είναι πρώτο να αγαπάμε σε αυτό τον κόσμο είναι ο πατέρας. Παράξενο υπόλειμμα. Ο Φρόντ πιστεύει ότι αυτό θα εξατμίσει την θρησκεία ενώ είναι εκεί που βρίσκετε η ίδια της η ουσία που διατηρεί με αυτό το περίεργα συντεθειμένο μύθο του πατέρα.» [\[22\]](#)

Και ο Λακάν επισημαίνει:

- Ότι από εκεί προέρχεται ο μύθος του τοτέμ και ταμπού, δηλαδή ότι πρωταρχικός πατέρας είναι αυτός που σκότωσαν οι γιοι, και ύστερα από αυτό είναι από την αγάπη για αυτόν τον πατέρα που επέρχεται μια κάποια τάξη.
- Ότι όλη η φροϋδική κατασκευή του Οιδίποδα και των παραγώγων της – τοτέμ και ταμπού, Ο άνθρωπος Μωυσής και η μονοθεϊστική θρησκεία – δεν είναι παρά άμυνα του Φρόντ ενάντια στις αρθρωμένες από αυτούς τους μύθους

αλήθειες, κάτι που καθιστά τον Οιδίποδα τίποτα άλλο παρά σμίκρυνση αυτών των αληθειών.

- Ότι αυτό στο οποίο αποσκοπεί ο Φρόντ, αυτό που επιχειρεί να κρύψει είναι ότι « από την στιγμή που ο πατέρας εισέρχεται στον λόγο του κυρίου(...), ο πατέρας, εξ αρχής είναι ευνοημένος»

Συμπέρασμα : Αυτό είναι που ο Φρόντ του δίνει εξιδανικευμένη μορφή και που είναι τελείως κεκαλυμμένο. Όμως, η εμπειρία της υστερικής, αν όχι τα λεγόμενά της, τουλάχιστον οι διαμορφώσεις που του προσέφερε θα τον είχαν καλύτερα κατευθύνει εδώ απ' ότι το οιδιπόδειο σύμπλεγμα, και θα τον είχαν οδηγήσει λάβει υπόψη ότι αυτό επιβάλλει να τεθούν όλα υπό αμφισβήτηση, στο επίπεδο της ίδιας της ανάλυσης, αυτού που πρέπει να ξέρεις, ώστε αυτή η γνώση να μπορεί να τίθεται σε ερώτημα στην τοποθεσία της αλήθειας»[\[23\]](#)

Νομιμοποιούμαστε να θέσουμε εδώ το ερώτημα: τι μένει από το οιδιπόδειο σύμπλεγμα για να μην πούμε από τον Φρόντ?

III

Μου φάνηκε χρήσιμο αν όχι απαραίτητο να υπενθυμίσω τα κλινικά θεμέλια της Λακανικής κριτικής του οιδιπόδειου συμπλέγματος. Είναι σε αυτή τη βάση που κατανοούνται καλύτερα η αποδόμηση από τον Λακάν αυτού του μύθου και η καταγγελία που κάνει της «δυσαρμονίας» μεταξύ των διαφόρων φροϋδικών θέσεων πάνω στον πατέρα. Ατή η κριτική είναι grosso modo η ουσία της εργασίας που πραγματοποιήθηκε το 2004 με τον Marie-Jean Sauret, «*Το ερώτημα του πατέρα: πατέρας και σύμπωμα*» [\[24\]](#) και κυρίως το σημείο 5 που φέρει τον τίτλο «*αποδόμηση του φροϋδικού πατέρα.* »

Αλλά υπάρχει και ένα άλλο σημείο αυτής της κριτικής που μου φαίνεται σημαντικό να υπογραμμίσω. Είναι αυτό που αρθρώνεται σε μια πιο σφαιρική κριτική, αυτή της δεύτερης τοπικής του Φρόντ. Ακόμη και αν έχουμε μια τάση να το ξεχνάμε να το απωθούμε ή να το συσκοτίζουμε κανείς δεν αγνοεί πως η κριτικές οι πιο αυστηρές του Λακάν προς τον Φρόντ αφορούν στο δεύτερο μοντέλο του ψυχικού μηχανισμού, στην «δεύτερη τοπική» του. Κάτι που δεν είναι παράδοξο, αρκεί να θυμηθούμε πως κάποιες από τις πιο σημαντικές κατηγορίες για την Λακανική σκυτάλη προέρχονται κατευθείαν από εκεί: Η επανάληψη ως απόλαυση, η ενόρμηση του θανάτου, ο πρωταρχικός μαζοχισμός, το fort/da, η σχάση του εγώ, κτλ.

Ωστόσο, από την αρχή της διδασκαλίας του, αντιλαμβανόμαστε εύκολα τους ενδοιασμούς του Λακάν σε σχέση με αυτή την δεύτερη τοπική. Εντοπίζεται αρχικά από το προνόμια που απέδωσε στα μεγάλα κείμενα που αναδεικνύουν την δομή γλώσσας του ασυνειδήτου – *Η ερμηνεία του ονείρου, η ψυχοπαθολογία της καθημερινής ζωής, το ευφυολόγημα στη σχέση του με το ασυνείδητο*-. Εν συνεχεία είναι απολύτως ορατό στη επιλογή να χτίσει την δομή του υποκειμένου ξεκινώντας από το σημαίνον έτσι όπως τα προαναφερόμενα έργα το αποκαλύπτουν: το αυτό δεν υπάρχει παρά υπαινικτικά, και σε σχέση με ένα παιχνίδι ομοφωνικό.

Αλλά γίνονται ολοφάνεροι από το σεμινάριο R.S.I/[25] όπου ο Λακάν δηλώνει τον θρησκευτικό χαρακτήρα της φροϋδικής λύσης[26].

Περί τίνος πρόκειται? Από την βορρομεική ανάγνωση της δομής του υποκειμένου έτσι όπως μπορεί να αναδομηθεί ξεκινώντας από την δεύτερη φροϋδική τοπική. Όντως, ο Λακάν προτείνει μια μορφή αντιστοιχίας, αυτό που ονομάζει «τα τρία του» και «τα τρία του Φρόνυτ», δηλαδή μεταξύ R,S,I (πραγματικό, συμβολικό, φαντασιακό) και το Αυτό, το Υπερεγώ και το εγώ. Θεωρεί ότι ο Φρόνυτ δεν προτείνει η δεν καταφέρνει να βρει ένα δέσιμο των τριών που να κρατά. Οι τρεις βαθμίδες θα γλίστραγαν η μία πάνω στη άλλη. Το δέσιμό τους, δεν επιτυγχάνεται παρά όταν τεθεί σε λειτουργία ένα τέταρτο στοιχείο. Είναι αυτό το τέταρτο στοιχείο που θα ταυτίσει με το οιδιπόδειο σύμπλεγμα, και θα ονομάσει άλλοτε «ψυχική πραγματικότητα» και άλλοτε «θρησκευτική πραγματικότητα»

Δεν είναι, για να το πούμε έτσι καθαρό και ξάστερο. Όντως, το ερώτημα του δεσίματος των βαθμίδων δεν είναι ένα ιδιαίτερα φροϋδικό ερώτημα, στον βαθμό που προκύπτουν γενετικά από την συνάντηση μεταξύ του εγώ και της πραγματικότητας. Είναι λοιπόν μάλλον ένα ερώτημα που ο Λακάν θέτει στον Φρόνυτ ξεκινώντας από αυτό του δεσίματος του R,S,I το οποίο αντιμετώπισε στην δική του επεξεργασία.

Παραμένει το ερώτημα: τι θεμελιώνει ο Λακάν

- Υποστηρίζοντας ότι το οιδιπόδειο σύμπλεγμα είναι το τέταρτο στοιχείο που κάνει να κρατούν μαζί οι τρεις βαθμίδες της δεύτερης τοπικής [27]
- Τι θεμελιώνει την ισοδυναμία που εγκαθιδρύει ο Λακάν μεταξύ οιδιπόδειου συμπλέγματος, ψυχικής πραγματικότητας και θρησκευτικής πραγματικότητας?

Ας συμπεράνουμε.

Μεταξύ του σχολιασμού των φροϋδικών κειμένων, την παραγωγική ερμηνεία του Οιδίποδα μέσα από την πατρική μεταφορά, και την πατρ-εκδοχή που προέρχεται από τις βορρομεικές επεξεργασίες του τέλους, υπάρχει λοιπόν, σχεδόν σφραγισμένο στην καρδιά των κατασκευών που σχετίζονται με τον λόγο ως θεμέλιο του κοινωνικού δεσμού, το σπουδαίο έργο κριτικής και αποδόμησης του Φροϋδικού Οιδίποδα.

Ότι η φράση «πέραν του οιδιπόδειου συμπλέγματος» δεν είναι του ίδιου του Λακάν δεν θα έπρεπε να μας οδηγήσει στο να μειώσουμε το επιστημικό της ενδιαφέρον και την σημασία του στην πρακτική και την εμπειρία.

Δεν είναι παρα περνώντας από αυτό το αποφασιστικό σημείο που η Λακανική επιλογή, θεμελιωμένη στο αντικείμενο α και την λειτουργία του συμπτώματος του πατέρα αφενός δια φωτίζεται και αφετέρου γίνεται πραγματική και αποτελεσματική.

[1] J. Lacan, Le Séminaire, Livre V, *Les formations de l'inconscient*, Paris, Seuil, 1998, pp. 161-162

[2] J. Lacan, Idem, p 166

[3] J. Lacan, Idem, p. 166

[4] S. Freud, *Cinq psychanalyses*, Paris, PUF, 1954

[5] S. Freud, « Sur la psychogenèse d'un cas d'homosexualité féminine » ; In : *Névrose, psychose et perversion*, Paris, PUF, 1973, pp. 245-270

[6] S. Freud, « Une névrose diabolique au XVII siècle ». In : *L'inquiétante étrangeté et autres essais*, Paris, Gallimard, 1985, « Folio Essais », pp. 265-315

[7] J. Lacan, L'insu que sait de l'une-bévue s'aile à mourre », *Inédit. Séance du 11 janvier 1977*

[8] J. Lacan, « Les complexes familiaux dans la formation de l'individu. Essai d'analyse d'une fonction en psychologie ». In : *Autres écrits*, Paris, Seuil, 2001, pp.23-84

[9] J. Lacan, Le Séminaire, Livre XXIII, *Le sinthome*, Paris, Seuil, 2005

[10] J. Lacan, « Les complexes familiaux dans la formation de l'individu ». In : *Autres écrits*, op.cit., p.28

[11] J. Lacan, Idem, pp. 28-29

[12] J. Lacan, Idem, pp. 45-46

[13] Cette orientation restera dominante au moins jusqu'en 1952. ; en effet, elle sera au principe de la relecture, par Lacan, du cas freudien de l'Homme aux rats. Cf. J Lacan, *Le mythe individuel du névrosé ou Poésie et vérité dans la névrose*, Paris, Seuil, 2007, et tout particulièrement les pages 43 à 50.

[14] J. Lacan, « Les complexes familiaux dans la formation de l'individu », art. cité, pp. 60-61

[15] « J'ai donc parlé à ce niveau de la métaphore paternelle. Je n'ai jamais parlé du complexe d'Œdipe que sous cette forme. Cela devrait être un peu suggestif, non ? J'ai dit que c'était la métaphore paternelle, alors que ce n'est tout de même pas ainsi que Freud nous présente les choses. » (J. Lacan, Le Séminaire, Livre XVII, *L'envers de la psychanalyse*, Paris, Seuil, 1991, p.129)

[16] J. Lacan, Le Séminaire, Livre I, Les écrits techniques de Freud, Paris, Seuil, 1975, pp. 220-223

[17] J. Lacan, Le Séminaire, Livre IV, *La relation d'objet*, Paris, Seuil, 1994.

[18] J. Lacan, Le Séminaire, *L'angoisse*, Paris, Seuil, 2004.

[19] J. Lacan, Le Séminaire, Livre XI, Les quatre concepts fondamentaux de la psychanalyse, Paris, Seuil, 1973, p. 245

[20] J. Lacan, « Intervention sur le transfert ». In : *Ecrits*, Paris, Seuil, 1966, pp. 215-226

[21] J. Lacan, Le Séminaire, Livre XVII, *L'envers de la psychanalyse*, op.cit., pp. 112-113

[22] J. Lacan, Le Séminaire, Livre XVII, *L'envers de la psychanalyse*, op.cit., p. 115

[23] J. Lacan, Idem, p. 114

[24] S. Askofaré, M-J Sauret, « La question du père : père et symptôme ». In : *L'Evolution psychiatrique*, avril-juin 2004, vol.69, n° 69, pp. 257-278

[25] J. Lacan, Le Séminaire, Livre XXII, *R.S.I.*, Inédit.

[26] Il est même arrivé à Lacan d'être plus radical : « (...) je n'aime pas tellement la seconde topique, je veux dire celle où Freud s'est laissé entraîner par Groddeck. », *L'insu que sait de l'une-bévue s'aile à mourre*, Inédit, Séance du 11 janvier 1977

[27] Il suffit de souvenir que c'est de la critique de l'Œdipe en tant que structure ternaire que Lacan en vient lui-même à introduire la structure quaternaire comme fondement de la névrose dans « Le mythe individuel du névrosé », puis, plus radicalement, comme celle de la structure du sujet comme tel dans *Le moi dans la théorie de Freud et dans la technique psychanalytique*, pour mesurer la difficulté et les embrouilles de la question.